

Muziek in de Efteling

Lisa van Herpt (5585384)

Eindwerkstuk Bachelor Muziekwetenschap

Universiteit Utrecht

Begeleider: dr. Michiel Kamp

Inleverdatum: 31 januari 2018

Samenvatting

Tot op heden is er relatief weinig onderzoek gedaan naar muziek in attractieparken. In tegenstelling tot het onderzoek van Charles Carson en Laudan Nooshin richt deze scriptie zich niet op de Disneyparken, maar op de Efteling, een Nederlands attractiepark. Het gebruik van muziek in dit pretpark vertoont opvallende gelijkenissen met het functioneren van muziek in achttiende- en negentiende-eeuwse luthoven, met name Vauxhall Gardens. Er is echter geen concreet bewijs dat de imagineers van de Efteling zich op dit vlak direct hebben laten inspireren door deze luthoven. Muziek heeft sinds de opening van het Sprookjesbos in 1952 een steeds grotere rol toegedeeld gekregen in het park en de Efteling maakt graag gebruik van een breed palet aan (oude) opnames en geluidsinstallaties om de gasten zich voor hun gevoel in een andere (voorbije) wereld te laten verkeren. Instrumentatie en klankkleur spelen hierbij een hoofdrol. Bovendien vertoont de zogenoemde ‘rijksmuziek’ gelijkenissen met filmmuziek uit Klassieke Hollywoodfilms en moderne (blockbuster)films als die van Steven Spielberg. In dit onderzoek wordt door middel van een aantal korte analyses getracht aan te tonen hoe de Efteling zijn bezoekers met deze muziek probeert te ‘betoveren’.

Inhoudsopgave

	Blz.
Inleiding	4
Hoofdstuk 1 – Engelse lusthoven	5
Hoofdstuk 2 – Attractiemuziek	9
Hoofdstuk 3 – Rijksmuziek	15
Conclusie	23
Geraadpleegde bronnen	25
<u>Bijlagen</u>	
Bijlage 1: Overzicht muziek in de Efteling	29
Marerijk	29
Reizenrijk	39
Ruigrijk	41
Anderrijk	43
Fantasierijk	45
Bijlage 2: Parkplattegrond	47
Parkeerpromenade, ingang en Sprookjesbos	48
Marerijk en Reizenrijk	49
Ruigrijk en Fantasierijk	50
Anderrijk	51
Legenda	52
Bijlage 3: Bladmuziek van ‘Prologue’ uit <i>Hook</i>	53

Inleiding

Misschien wel even bekend als de attracties in de Efteling is de muziek die dit pretpark gebruikt. Sinds 2017 wordt een aantal nummers zelfs gebruikt om ongewenste gasten 's nachts te weren uit het centraal station van Amsterdam.¹ Deze nummers worden in dit geval dus als een soort ergerniswekkende achtergrondmuziek gebruikt. In het park zelf is het vanzelfsprekend niet de bedoeling dat de muziek als storend wordt ervaren. Dat roept de vraag op wat dan wél de betekenis is van deze muziek, dus welke functies aan deze toegeschreven kunnen worden. In dit eindwerkstuk probeer ik daar een antwoord op te geven.

Er is tot nu toe relatief weinig academisch onderzoek gedaan naar het gebruik van muziek in pretparken. De twee voornaamste artikelen die hierover te vinden zijn, zijn beide in 2004 gepubliceerd in *Ethnomusicology Forum*. Zowel Laudan Nooshin als Charles Carson bespreekt de muziek in Disneyparken.² Dit is een van de redenen waarom ik besloten heb me te richten op een ander pretpark, namelijk de Efteling. De muziek die in dit park wordt gebruikt is een mengeling van al bestaande en speciaal gecomponeerde muziek (zie Bijlage 1 voor een overzicht). Omdat er zo weinig geschreven is over muziek in pretparken, bestaan er nog geen theorieën en methodes die speciaal op dit onderwerp zijn toegespitst. Na in een notendop de geschiedenis van de Efteling te bespreken, zal ik daarom de muziek vergelijken met de muziek in Engelse lusthoven (in een aantal opzichten voorlopers van moderne pretparken), en verschillende soorten 'achtergrondmuziek' (exotica en filmmuziek), waar al wat meer onderzoek naar is gedaan. Er wordt tevens een onderscheid gemaakt tussen de specifieke muziek die te horen is bij de attracties en de muziek die op andere plekken in de buitenlucht klinkt (de zogenoemde rijksmuziek). Om de overeenkomsten en eventuele verschillen tussen deze diverse soorten muziek te illustreren, zal ik een aantal stukken die in de Efteling worden gebruikt kort analyseren.

¹ Bonne Kerstens, "Eftelingmuziek jaagt hangjongeren op Amsterdam Centraal weg," *AD*, 22 september, 2017, <https://www.ad.nl/nieuws/eftelingmuziek-jaagt-hangjongeren-op-amsterdam-centraal-weg~aaa4fa6c/>.

² Laudan Nooshin, "Circumnavigation with a Difference? Music, Representation and the Disney Experience: "It's A Small, Small World"," *Ethnomusicology Forum* 13, nr. 2 (November 2004): 236-251; Charles Carson, "'Whole New Worlds': Music and the Disney Theme Park Experience," *Ethnomusicology Forum* 13, nr. 2 (November 2004): 228-235.

Hoofdstuk 1 - Engelse lusthoven

De Efteling is een pretpark in Kaatsheuvel, Nederland, dat in 1952 opende met in eerste instantie alleen het Sprookjesbos, waarin verschillende bekende en nieuwe, zelfgeschreven sprookjes in driedimensionale vorm werden uitgebeeld. In de beginjaren, tot eind jaren zestig en begin jaren zeventig, waren Anton Pieck, een illustrator met een voorliefde voor de negentiende eeuw, en Peter Reijnders, een cineast die de technische uitvoering van de sprookjes voor zijn rekening nam, verantwoordelijk voor het realiseren van het Sprookjesbos. Het park is tot de dag van vandaag bezig geweest met uitbreiden door verschillende attracties te ontwerpen en te bouwen. Het achterliggende thema van zo een attractie heeft altijd te maken met een (al bestaand of nieuw geschreven) sprookje of verhaal.³

Een van de belangrijkste doelen van de Efteling is om bezoekers een tijd te gunnen waarin ze hun alledaagse leven kunnen vergeten. Schijnbaar tegenstrijdig probeerde Reijnders dit, in samenwerking met Pieck, te bereiken door de sprookjes zo realistisch mogelijk te vervaardigen.⁴ Waarom de sprookjes ondanks deze echtheid toch hun romantische en escapistische karakter hebben gehouden, en hoe de muziek daarbij helpt, komt in het tweede hoofdstuk ter sprake. Dit eerste hoofdstuk richt zich op de rol van muziek in de Engelse lusthoven van de achttiende en negentiende eeuwen, die regelmatig genoemd worden als een van de verschillende voorlopers van de moderne pretparken.⁵

Lusthoven kwamen tot ontwikkeling in de tijd waarin ook het industriële kapitalisme, en de Romantische ideeën als reactie daartegen, tot bloei kwamen.⁶ Peter Borsay beargumenteert dat de lusthoven een middel waren om in contact te blijven met de natuur te midden van de toenemende urbanisatie, en vormden dus, net als moderne pretparken, een plaats waar mensen

³ “Sprookjes,” De Efteling, de hoeder van de sprookjes, Efteling, laatst gewijzigd 2018, <https://www.efteling.com/nl/over-de-efdeling/sprookjes>.

⁴ Rob Smit, *Peter Reijnders, 1900-1974* (Eindhoven: SST Producties, 1990), 34.

⁵ Deborah Philips, *Fairground Attractions: A Genealogy of the Pleasure Ground* (Londen: Bloomsbury Academic, 2012), 9.

⁶ *Ibid.*, 9-10.

zich konden onttrekken aan het moderne alledaagse leven.⁷ De natuur in deze lusthoven leek wild en onbeheerd, maar werd in werkelijkheid nauwkeurig bijgehouden. In deze landschappen stonden, om het effect te versterken, bouwwerken in verschillende (vaak niet-westerse) stijlen, zoals theehuizen, concertzalen, grotten en tempels.⁸ De grootte van de lusthoven en de hoeveelheid voorzieningen verschilden, maar Vauxhall, Marylebone, Ranelagh en Cuper's Gardens waren de best bezochte Londense lusthoven. De meeste lusthoven zijn al minstens een eeuw gesloten, maar Tivoli Gardens in Kopenhagen is uitgegroeid tot een modern pretpark. Uit een van zijn tekeningen blijkt overigens dat Pieck bekend was met Vauxhall Gardens.⁹ Hij was dus zeker ook op de hoogte van het concept van lusthoven, maar in hoeverre dat een directe invloed had op de vormgeving en de muziek van de Efteling is niet bekend.

In de Engelse lusthoven waren concerten een belangrijk onderdeel van het vermaak. Het was gebruikelijk dat het publiek tijdens de vocale gedeeltes aandachtig luisterde voor het toneel, terwijl ze tijdens de instrumentale gedeeltes door de rest van de tuin konden lopen.¹⁰ Vandaag de dag is er een sterke overeenkomst met de manier waarop er naar muziek in de Efteling geluisterd wordt. De instrumentale muziek in de Efteling wordt doorgaans gebruikt als 'achtergrondmuziek'; de gasten worden niet geacht er aandachtig naar te luisteren, maar wel te herkennen als 'oude' muziek, waarover straks meer. De vocale muziek in de Efteling wordt vaak gemaakt door entertainmentteams in het park; de entertainers zingen doorgaans live over instrumentale audiotracks. Deze muziek vraagt (gewoonlijk) meer om de expliciete aandacht van de gast dan de instrumentale muziek. Het volume is luider (gasten kunnen er moeilijk doorheen praten), en vaak wordt de gast expliciet aangesproken door de entertainers, of is er een andere vorm van interactie.

Naast de concerten in een van de concertzalen vonden er nog meer muziekuitvoeringen plaats in de Vauxhall Gardens. Bezoekers konden naar muziek luisteren tijdens het wandelen

⁷ Peter Borsay, "Pleasure Gardens and Urban Culture in the Long Eighteenth Century," in *The Pleasure Garden: from Vauxhall to Coney Island*, red. Jonathan Conlin (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2013), 50-51.

⁸ Deborah Philips, *Fairground Attractions: A Genealogy of the Pleasure Ground* (Londen: Bloomsbury Academic, 2012), 9-12.

⁹ Sotheby's, "19th Century European Paintings," Lot 24, laatst gewijzigd 2017,

<http://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2006/19th-century-european-paintings-am0995/lot.24.html>.

¹⁰ Rachel Cowgill, "Performance Alfresco: Music-Making in London's Pleasure Gardens," in *The Pleasure Garden: from Vauxhall to Coney Island*, red. Jonathan Conlin (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2013), 118.

over de wat verder gelegen paden, waar de concertmuziek minder gemakkelijk te horen was. De musici reisden met de gasten mee in een speciaal voertuig, of in een boot als er regatta's werden gehouden. In de beginjaren van Vauxhall Gardens, rond 1667, merkt bezoeker Samuel Pepys op dat er muziek werd gemaakt door wandelende minstrelen, die harp, viool of mondharp speelden.¹¹ Door de jaren heen werden er meer activiteiten georganiseerd waarbij passende muziek werd gespeeld.

Opvallend is dat Vauxhall Gardens verschillende keren heeft geëxperimenteerd met het verhullen van de bron van 'achtergrondmuziek' langs de wandelpaden. Rond 1750 bijvoorbeeld speelden groepjes musici in een gat in de grond, dat verhuld werd door bosjes, of op platforms in bomen.¹² Hierdoor werd de illusie gewekt dat de muziek door de natuur zelf werd geproduceerd.¹³ Dit doet erg denken aan de Muzikale Paddenstoelen in de Efteling, waar sinds de opening van het Sprookjesbos in 1952 een deuntje uit te horen is. Deze paddenstoelen zijn een van de meest iconische bezienswaardigheden van de Efteling; veel bezoekers herkennen de paddenstoelen uit hun jeugd en willen deze herinnering graag overdragen aan hun kinderen. De muziek die er al lange tijd (maar niet sinds de opening van het park) uit klinkt, een menuet van Christian Petzold (1725), gespeeld op clavecimbel, is in het geheugen van veel mensen verbonden aan hun (persoonlijke) herinneringen van de Efteling. In tegenstelling tot de Muzikale Paddenstoelen in de Efteling, was het experiment met de 'magische bosjes' in Vauxhall Gardens maar van korte duur; de instrumenten waren niet bestand tegen het vocht, en voor de musici zal het ook geen pretje zijn geweest. De overeenkomst tussen de Muzikale Paddenstoelen en de bosjes is opvallend, maar het is niet bekend in hoeverre de Efteling zich in dit opzicht door Vauxhall Gardens heeft laten inspireren. De illusie is in beide gevallen kracht bijgezet doordat de muziek door een kleine bezetting wordt gespeeld; waarschijnlijk was er maar ruimte voor een paar musici in de kuilen en op de platforms van Vauxhall Gardens.

Duidelijk is dat de beheerders van de negentiende-eeuwse lusthoven het op muzikaal terrein niet alleen hielden bij concerten; naarmate er meer 'attracties' in het programma werden

¹¹ Warwick Worth, *The London Pleasure Gardens of the Eighteenth Century* (New York: The Macmillan Co, 1896), 288.

¹² Rachel Cowgill, "Performance Alfresco: Music-Making in London's Pleasure Gardens," in *The Pleasure Garden: from Vauxhall to Coney Island*, red. Jonathan Conlin (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2013), 123.

¹³ Worth, *The London Pleasure Gardens*, 302.

gepland, was er ook meer bijbehorende muziek te horen. Muziek bij bijvoorbeeld het koorddansen en het bekijken van diorama's trok de aandacht van het publiek.¹⁴ Tegenwoordig is het gemakkelijker om de bron van het geluid te verhullen; discrete geluidsinstallaties en opnames kunnen waar en wanneer dan ook in de behoefte aan muziek voorzien, en maken bovendien het inhuren van musici voor een lange tijd overbodig. Het innovatieve aan de manier van muziek maken in met name Vauxhall was dat het (ook) in de buitenlucht werd gedaan; onder andere door deze muziek werd er getracht het verschil tussen binnen en buiten te minimaliseren,¹⁵ maar dan zonder de luxe van moderne techniek. De Efteling heeft deze luxe wél, en in de volgende twee hoofdstukken zal blijken dat het park er graag gebruik van maakt.

¹⁴ Cowgill, "Performance Alfresco," 121.

¹⁵ Ibid., 121.

Hoofdstuk 2 - Attractiemuziek

Het valt op dat de Efteling veel gebruik maakt van al bestaande muziek (zie het overzicht in Bijlage 1), met name in het Sprookjesbos (zie de parkplattegrond in Bijlage 2), dat vaak wordt gezien als het hart van de Efteling, en de andere al wat oudere attracties in het park (Spookslot, Gondoletta en Monsieur Cannibale). De al bestaande muziek die hier wordt gebruikt is eclectisch van aard: de muziek is geschreven in verschillende perioden (uiteenlopend van de Renaissance tot de zestiger jaren van de twintigste eeuw) en in verschillende stijlen. Naar mijn idee zijn er een aantal redenen aan te wijzen waarom er juist voor deze diversiteit aan muziek is gekozen. Dit heeft voornamelijk te maken met de nostalgie en romantiek die de Efteling zijn bezoekers wilt laten beleven.

De meeste sprookjes die in het Sprookjesbos worden uitgebeeld, zijn bekend geworden door de uitgaves van Jacob en Wilhelm Grimm, Hans Christian Andersen en Charles Perrault. Hun werk werd uitgegeven in de periode van de Romantiek (late achttiende en vroege negentiende eeuwen),¹⁶ en de volksverhalen en sprookjes waren van origine niet alleen bedoeld ter lering en vermaak voor kinderen. Jack Zipes beargumenteert dat voornamelijk de Duitse Romantische schrijvers (zoals de Gebroeders Grimm) door middel van de sprookjes die ze publiceerden, probeerden commentaar te geven op hun situatie en daaruit probeerden te ontsnappen. De samenleving waarin ze leefden ontwikkelde zich in de achttiende en negentiende eeuwen van een feudalistisch systeem naar een kapitalistische. Hierdoor ervoeren de Romantici de omstandigheden waarin ze zich bevonden in toenemende mate als vervreemdend; ze hadden minder ruimte en controle om hun eigen leven in te delen, omdat ze werden gezien als ‘werktuig’. De sprookjes gaven vaak op een indirecte wijze (metaforisch) commentaar op de samenleving, en vormden een (niet te bereiken) utopie waarin de Romantici wél hun creativiteit en de humanitaire idealen van de Verlichting (die in hun ogen op dat moment niet op de juiste manier werden gerealiseerd) konden uitoefenen. De Romantici grepen hierbij terug op het genre van het voornamelijk oraal overgeleverde volksverhaal, waar ze de sociale omstandigheden (een sterk hiërarchische samenleving en ongelijke verdeling van de macht) in hun eigen leven in herkenden. Ze presenteerden hiermee dus utopieën, maar realiseerden zich dat deze niet haalbaar

¹⁶ Jack Zipes, *Why Fairy Tales Stick: The Evolution and Relevance of a Genre* (New York en Londen: Routledge, 2006), 42.

waren. De Romantici waren wél succesvol in het tonen van hun visie op de wereld; ze lieten met hun sprookjes zien dat, in hun ogen, de kapitalistische samenleving de potentie van mensen limiteerde.¹⁷

Dit is slechts een van de manieren waarop schrijvers en vertellers van sprookjes het genre gebruikten om wensen en ideeën van een ideale wereld te uiten. Naast de op volksverhalen gebaseerde sprookjes die de Romantici schreven, publiceerden ze ook (naar hun inzicht aangepaste) en oraal overgeleverde volksverhalen, die wij tegenwoordig vaak ook sprookje noemen. Een van de doelen hiervan was om deze verhalen voor het nageslacht te bewaren. De originele bron van zo een sprookje of volksverhaal is niet te traceren. Het universele element in sprookjes, of ze nu eeuwenlang oraal overgeleverd of pas geschreven zijn, is volgens Lutz Röhrich de reflectie van collectieve wensen.¹⁸

De Efteling, alsook andere attractieparken zoals die van Disney, staat in de traditie van het opnieuw vertellen van sprookjes en presenteert een van de vele versies van deze verhalen. De reflectie van het ‘vroegere leven’ in sprookjes is een van de redenen waarom ze in verband worden gebracht met nostalgie. Een andere belangrijke reden is dat sprookjes geassocieerd worden met de eigen jeugd; vaak worden deze verhalen verteld aan kinderen, bijvoorbeeld voor het slapengaan.

Doordat de precieze geschiedenis van een sprookje (voordat het werd gepubliceerd) onbekend is, wordt het vaak in een gedehistoriseerde context aangeboden; door de manier waarop het sprookje wordt verteld (‘Er was eens...’) is het zeker dat het verhaal zich lang geleden voltrok, maar een exacte periode wordt niet aangegeven.¹⁹ Als de Efteling sprookjes vertelt, maakt het dus eigenlijk niet uit welke bouwstijlen er bijvoorbeeld worden gebruikt, zolang deze stijlen voor de bezoeker maar duidelijk in het verleden liggen. Martha Bayless beargumenteert dat in Disneyparken op eenzelfde manier kastelen als ‘Middeleeuws’ worden geduid, terwijl ze in werkelijkheid meer gemeen hebben met de Middeleeuwen zoals die in de negentiende eeuw, door een Romantische blik zijn geïnterpreteerd, dan met de Middeleeuwen

¹⁷ Jack Zipes, “The Revolutionary Rise of the Romantic Fairy Tale in Germany,” in *Studies in Romanticism* 16, nr. 4 (Najaar 1977): 409-450.

¹⁸ Conny Eisfeld, *How Fairy Tales Live Happily Ever After: (Analyzing) The Art of Adapting Fairy Tales* (Hamburg: Anchor Academic Publishing, 2015), 15.

¹⁹ Philips, *Fairground Attractions*, 77-78.

zelf.²⁰ Er gebeurt iets vergelijkbaars met de muziek die wordt gebruikt bij de sprookjes in de Efteling; welke muziekstijl wordt gebruikt is om het even, zolang het maar duidelijk een stijl is die wordt herkend als ‘oud’. Wat de bezoeker ziet en hoort als hij langs een sprookje in de Efteling loopt is dus het visuele en muzikale equivalent van de traditionele openingszin van elk sprookje: ‘Er was eens...’.

De klankkleur en instrumentatie spelen een hoofdrol in het muzikaal aanwakkeren van nostalgie in de Efteling. Instrumenten die geassocieerd worden met het verleden en die in het dagelijkse leven weinig te horen zijn, zijn regelmatig wel te horen in het park. De speeldoos is bijvoorbeeld een terugkerend iconografisch en muzikaal motief in het Sprookjesbos en het nabijgelegen Diorama.²¹ De speeldoosmuziek die klinkt bij het Grote Kabouterhuis, De Wolf en de Zeven Geitjes en het Diorama is (volgens Eftepedia) afkomstig uit een opnamesessie van antieke Polyphon-speeldoos van een vriend van Pieck. De opnames zijn gemaakt door elektromonteur Dré Broeders.²² Speeldoos waren aan het einde van de achttiende eeuw ontwikkeld om muziek onder een breder publiek te verspreiden, en kunnen gezien worden als een voorloper van de grammofoonplaat.²³ In het Grote Kabouterhuis is een bewegende imitatie van zo een platenspeeldoos te zien. Er wordt daarbij gesuggereerd dat de muziek uit déze speeldoos komt.²⁴ Het tafereel krijgt daardoor een mate van authenticiteit (het sprookje en de muziekdoos lijken in de tijd te hebben gereisd), maar paradoxaal genoeg was deze imitatie niet mogelijk geweest zonder de moderne opnametechniek. Het effect van deze opnames kan geïnterpreteerd worden als *virtual reality*.²⁵ De specifieke klankkleur van het speeldoosje wordt

²⁰ Martha Bayless, “Disney’s Castles and the Work of the Medieval in the Magic Kingdom,” in *The Disney Middle Ages: A Fairy-tale and Fantasy Past*, red. Tison Pugh en Susan Aronstein (New York: Palgrave Macmillan, 2012), 39-40.

²¹ “Speeldoosje,” Eftepedia, geraadpleegd op 10 januari, 2018, <https://www.eftepedia.nl/lemma/Speeldoosje>.

²² “Diorama,” Eftepedia, geraadpleegd op 10 januari, 2018, <https://www.eftepedia.nl/lemma/Diorama>.

²³ Charles B. Fowler, “The Museum of Music: A History of Mechanical Instruments,” in *Music Educators Journal* 54, nr. 2 (Oktober 1967): 45-48

²⁴ Eftepedia, “Speeldoosje in het kabouterhuis,” YouTube-video, 0:17, geüpload door “Eftepedia”, 30 april, 2016, <https://www.youtube.com/watch?v=C8s0kZ-6KZM>.

²⁵ Jim Murphy, Ajay Kapur en Dale Carnegie, “Musical Robotics in a Loudspeaker World: Developments in Alternative Approaches to Localization and Spatialization,” in *Leonardo Music Journal* 22 (2012): 41-42.

geïmiteerd in de uitbeelding van Assepoester,²⁶ en in een van de Muzak-achtige liedjes die in verschillende restaurants en winkels in het park te horen zijn. Hetzelfde geldt voor het Gavioli-orgel uit 1895, dat te vinden is in de overdekte Carrousel die in 1956 opende in de Efteling.²⁷ De liedjes die het Gavioli-orgel speelt zijn voor het grootste gedeelte niet negentiende-eeuws, maar door het antieke orgel krijgen ze wel een karakteristieke klank die met vroeger wordt geassocieerd.

Klankkleur en instrumentatie spelen ook een belangrijke rol in de speciaal gecomponeerde muziek voor attracties. Tijdens het ontwerpen en bouwen van de achtbaan Baron 1898 heeft de Efteling in samenwerking met componist René Merkelbach bijvoorbeeld bewust gekozen voor een imitatie van de harmoniemuziek die vaak door mijnwerkers (eind negentiende eeuw) werd gespeeld.²⁸ De attractie krijgt daardoor, ook door bijvoorbeeld het gebruik van oude mijnattributen en reproducties daarvan,²⁹ enige mate van authenticiteit, omdat de muziek op het eerste gehoor historisch correct klinkt.

Muziek is bij de bovengenoemde attracties dus een van de elementen die bijdragen aan een hogere mate van *telepresence*; door het gebruik van verschillende (fysieke) prikkels, kunnen gasten voor hun gevoel de andere, door deze prikkels gemedieerde omgeving ervaren.³⁰ Overige prikkels die hier aan bijdragen zijn bijvoorbeeld geur (in Droomvlucht, Fata Morgana en De Vliegende Hollander), prikkels die met de tastzin te maken hebben (bijvoorbeeld de wind in Fata Morgana) en in hoge mate visuele prikkels. In de Efteling is deze gemedieerde omgeving vaak een omgeving in een niet verder gedefinieerd, geromantiseerd verleden.

²⁶ EftelwesleyHD, "Efteling Sprookjesbos: Assepoester," YouTube-video, 3:10, geüpload door "EftelwesleyHD," 16 maart, 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=V8SesqomvaU>.

²⁷ Efteling, "Carrouselpaleis - De Magische Klok - Efteling," YouTube-video, 3:32, geüpload door "Efteling", 3 augustus, 2016, <https://www.youtube.com/watch?v=O6l0wn4W-IE>.

²⁸ Efteling, "Afleriving 8 - The Making-of: Baron 1898 - Efteling," YouTube-video, 6:11, geüpload door "Efteling", 1 juni, 2015, https://www.youtube.com/watch?v=yQHqHTQKo4w&index=8&list=PLax_Jl-6xzDRNqX9i9DS_d6MhVII-2sS.

²⁹ Efteling, "Afleriving 6 - The Making-of: Baron 1898 - Efteling," YouTube-video, 5:26, geüpload door "Efteling", 20 maart, 2015, <https://www.youtube.com/watch?v=FQbxXO5ytqM>.

³⁰ Jonathan Steuer, "Defining Virtual Reality: Dimensions Determining Telepresence," *Journal of Communication* 42, nr. 4 (Najaar 1992): 75-77.

Het gaat de Efteling, zoals we in het gebruik van opnames van een speeldoosje hebben gezien, niet per se om een waarheidsgetrouwe representatie van een bepaalde historische en/of culturele context. Het sprookje van de Indische Waterlelies speelt zich, zoals de titel al zegt, af in India, in een niet nader geïdentificeerd verleden. Nadat het sprookje is verteld door een vrouwenstem zingt de heks in het sprookje woordeloze lettergrepen. Dit fragment is een gedeelte uit *Taita Inty* (1950), gezongen door de Peruaanse zangeres Yma Sumac. Vervolgens dansen de waterlelies op *Afrikaan Beat* (1962), een imitatie van kwela-muziek, gecomponeerd door Bert Kaempfert.³¹ Beide composities worden geassocieerd met exotica, een muziekgenre dat populair was in de vijftiger en zestiger jaren van de twintigste eeuw, en vaak thuis beluisterd werd als achtergrondmuziek.³² De gebruikte muziek heeft dus niets te maken met de gesuggereerde ‘Indische’ achtergrond van de waterlelies, of oorsprong van het sprookje, maar klinkt de bezoekers wel ‘exotisch’ in de oren. Yma Sumac’s leven werd op de hoezen van de exotica-platen die ze uitbracht voorgesteld als een exotisch sprookje. Ze zou bijvoorbeeld een afstammeling zijn van de laatste Inca-koning. Daarnaast had ze een enorm, ‘bovennatuurlijk’ stembereik. Sumac’s muziek werd dus gepresenteerd als ‘authentiek’ Peruaans en ‘natuurlijk’, maar was in werkelijkheid geschreven door Carlos Vivanco.³³ Peter Reijnders heeft waarschijnlijk juist dit fragment gekozen,³⁴ omdat het het grote bereik van Yma Sumac tentoonstelt. Wat de vermeende authenticiteit en (boven)natuurlijkheid betreft past de muziek dus perfect bij een sprookje, waarin het ‘fantastische’ bijna altijd een rol speelt. Rebecca Leydon beargumenteert dat exotica-muziek voor de luisteraar in sommige gevallen misschien wel strookte met het gevoel ‘primitief’ of irrationeel te zijn in een wereld waarin de technologie zich snel ontwikkelde, net zo ‘primitief’ als de culturen die exotica zou representeren.³⁵ Misschien werkt de muziek bij de Indische Waterlelies wel op een vergelijkbare manier; bezoekers hoeven zich geen zorgen te

³¹ Henk vanden Diepstraten, *De Efteling: Kroniek van een Sprookje* (Baarn: Tirion Uitgevers, 2002), 72.

³² Rebecca Leydon, “Utopias of the Tropics: The Exotic Music of Les Baxter and Yma Sumac,” in *Widening the Horizon: Exoticism in Post-War Popular Music*, red. Philip Hayward (Bloomington: John Libbey Publishing, 1999), 45-71.

³³ *Ibid.*, 48-51.

³⁴ Vanden Diepstraten, *De Efteling*, 72.

³⁵ Leydon, “Utopias of the Tropics,” 47-51.

maken om hun alledaagse beslommeringen, maar hoeven alleen de vreemde omgeving waarin ze zich bevinden kritiekloos waar te nemen.

In Carnival Festival worden op een in grotere mate stereotypische wijze verschillende landen gerepresenteerd, op een vergelijkbare manier zoals Disney dat heeft gedaan in *It's A Small World*.³⁶ Componist Ruud Bos heeft aangegeven dat hij bij het componeren is uitgegaan van clichés, om de geluiden herkenbaar te maken voor de bezoekers.³⁷

Naast de klankkleur/instrumentatie en exotisme (en meer specifiek oriëntalisme in *Fata Morgana*) speelt herkenning een belangrijke rol in de nostalgie die de Efteling zijn bezoekers wilt laten beleven. Op een uitzondering na (de Muzikale Paddenstoelen speelden in de beginjaren van het Sprookjesbos andere muziek dan het Menuet in G majeur van Petzold),³⁸ is de muziek nauwelijks veranderd sinds de opening van de sprookjes in de Efteling. De vormgeving van de sprookjes en de techniek achter sommige daarvan is in de kleine details wel onderhevig geweest aan verandering, maar de Efteling probeert hierbij wel zo trouw mogelijk te blijven aan de ontwerpen van Pieck³⁹. Doordat de sprookjes (in het Sprookjesbos) nagenoeg hetzelfde zijn gebleven sinds hun opening, hebben bezoekers die er eerder in hun jeugd zijn geweest de kans hun ervaringen opnieuw te beleven als ze een bezoek brengen aan de Efteling. Tegelijkertijd kunnen jonge bezoekers overeenkomstige herinneringen opdoen op dezelfde plaatsen waar hun ouders en grootouders vroeger zijn geweest.⁴⁰ De sprookjesuitbeeldingen en de bijbehorende muziek(opnames) zijn als het ware ook zelf onderdeel geworden van het verre verleden waar het sprookjesgenre in het algemeen naar verwijst.⁴¹ Het volgende hoofdstuk zal ingaan op de manier(en) waarop de andere muziek (buiten het Sprookjesbos en de attracties) nostalgische gevoelens teweeg kan brengen.

³⁶ Nooshin, "Circumnavigation with a Difference?," 236-251.

³⁷ Vanden Diepstraten, *De Efteling*, 135.

³⁸ Smit, *Peter Reijnders, 1900-1974*, 39. Een fragment van de (vermoedelijk) vroegere muziek die uit de Muzikale Paddenstoelen klonk, geschreven door Jan van Oort, is te horen vanaf [4:43] in 'Het Sprookje van de Efteling', <https://www.youtube.com/watch?v=Dc94NDN9GG8>.

³⁹ Nico Snels, "Nieuwe tulpen en fris paleis voor de fakir," *Brabants Dagblad*, 15 december, 2017.

⁴⁰ Carson, "Whole New Worlds," 233-234.

⁴¹ Bayless, "Disney's Castles," 48.

Hoofdstuk 3 - Rijksmuziek

Sinds 2005 klinkt er in de Efteling, naast de muziek die te horen is bij attracties, in het Sprookjesbos en tijdens entertainmentshows, speciaal gecomponeerde muziek langs de wandelpaden.⁴² Sinds eind mei 2017 gebruikt de Efteling muziek van René Merkelbach. Zijn rijksmuziek vertoont verschillende overeenkomsten met de filmmuziek uit de Klassieke Hollywoodperiode en de laat-Romantische muzikale stijl waarop die filmmuziek op haar beurt is gebaseerd. Hieronder zal ik die overeenkomsten uitdiepen, en proberen te verklaren waarom de Efteling juist voor deze stijl heeft gekozen. Overigens is een vergelijkbare stijl te horen in onder andere de attracties Vogel Rok en Droomvlucht.

De non-diëgetische muziek in films uit het Klassieke Hollywoodtijdperk (dat circa liep van midden jaren dertig tot begin jaren vijftig van de twintigste eeuw) greep terug op de orkestrale laat-Romantische muziek van bijvoorbeeld Richard Strauss, Gustav Mahler en voornamelijk Richard Wagner. De filmmuziek werd doorgaans gespeeld door een symfonisch orkest, met een grote strijkerssectie.⁴³ Deze strijkers, en de koperblazers van Wagners opera's en filmmuziek van neo-klassieke filmcomponisten als John Williams, waarover straks meer, zijn ook prominent aanwezig in de rijksmuziek van de Efteling.

Een ander belangrijk element dat Hollywoodcomponisten overnamen uit de laat-Romantische muziek was het componeren van een thema en vervolgens variaties (in bijvoorbeeld een ritmisch, harmonisch, melodisch of instrumentaal opzicht) daarop schrijven.⁴⁴ Filmmuziek kan door deze techniek cohesie aan een film toevoegen. Deze variatietechniek is door Merkelbach ook toegepast in de Efteling. In elk rijk (gedeelte van het park) is duidelijk herkenbaar een variatie van het hoofdthema te horen. Dit hoofdthema is voor het eerst aan het begin van de dag te horen op de parkeerpromenade, de laan voor de hoofdingang. Vanaf vier uur 's middags klinkt er op dezelfde plek een variatie van dit hoofdthema. De andere variaties zijn te horen in het Marerijk, Reizenrijk, Ruigrijk, Anderrijk en Fantasierijk. Om deze variatietechniek

⁴² "Parkmuziek," Eftepedia, geraadpleegd op 3 januari, 2018, <https://www.eftepedia.nl/lemma/Parkmuziek>.

⁴³ Emilio Audissino, "The Classical Hollywood Music: A Stylistic Definition," in *John Williams's Film Music: Jaws, Star Wars, Raiders of the Lost Ark, and the Return of the Classical Hollywood Music Style*, (Wisconsin: University of Wisconsin Press, 2014), 36-37.

⁴⁴ *Ibid.*, 34.

te illustreren zal ik een variatie van het hoofdthema, zoals die te horen is in het Ruigrijk, analyseren.

Het hoofdthema, zoals de bezoekers die hebben gehoord op de Parkeerpromenade, is in de rijksmuziek van het Ruigrijk nog duidelijk te herkennen. Voornamelijk de introductie (zie Voorbeeld 1), de begeleiding en het ritme verschillen met de muziek die in de andere rijken te horen is. Dit Ruigrijk-arrangement vertoont een aantal stilistische overeenkomsten met fragmenten uit de filmmuziek voor *Hook* (gecomponeerd door John Williams) en *Pirates of the Caribbean* (gecomponeerd door Klaus Badelt en Hans Zimmer). Dit is geen toeval, want bezoekers zien verschillende attracties en ornamenten die met de scheepvaart te maken hebben (schommelschip De Halve Maen, Polka Marina, achtbaan De Vliegende Hollander en prullenbak Kapitein Gijs) als ze zich bevinden in het Ruigrijk.

The image shows a musical score for Violin and Violoncello in 4/4 time. It consists of three systems of staves. The first system (measures 1-2) shows the Violin and Violoncello parts with triplets. The second system (measures 3-5) shows the Violoncello and Violin parts with triplets. The third system (measures 6-8) shows the Violoncello and Violin parts with triplets. The fourth system (measures 9) shows the Violoncello and Violin parts with triplets. The score is written in 4/4 time and features several triplet markings.

Voorbeeld 1. René Merkelbach, rijksmuziek Ruigrijk: introductie

Er is bijvoorbeeld een gelijkenis tussen de korte, herhaalde tonen (in m. 1-2, 4, 6-7 en 9 van Voorbeeld 1) en de korte ééntonige motieven die de blazerssectie speelt in het B-gedeelte van de ‘Prologue’ van *Hook*, vanaf m. 32 (zie Bijlage 3). Dezelfde techniek is te horen in de introductie van ‘He’s a Pirate’, het hoofdthema van *Pirates of the Caribbean*.⁴⁵

Triolen zijn overduidelijk aanwezig in Voorbeeld 1. Deze triolen keren ook terug in m. 17-19 van het hoofdthema (Voorbeeld 2). Hoewel het stuk in vierkwartsmaat staat, doen ze wel sterk denken aan de ternaire maatsoorten die in de ‘Prologue’ worden gebruikt (zes-achtste en

⁴⁵ “He’s a Pirate,” Spotify, nr. 15 op *Pirates of the Caribbean Original Soundtrack*, EMI Records Ltd, 2006.

negen-achtste maat) en de zes-achtste maat van 'He's a Pirate'. Deze twee gelijkenissen zijn overigens niet alleen in de eerste minuut, dus het uitgeschreven gedeelte van deze rijksmuziek, maar ook in de daaropvolgende gedeeltes te horen.

Voorbeeld 2. René Merkelbach, rijksmuziek Ruigrijk: hoofdthema

De andere rijken in het park hebben zo ieder hun eigen versie van het hoofdthema, waarmee verschillende associaties gelegd kunnen worden, en die verschillende doelgroepen proberen aan te trekken.

De instrumentatie en de variatietechniek zijn bij het vergelijken van filmmuziek uit Klassiek Hollywood en de rijksmuziek de twee overeenkomsten die het meest in het oor springen. Er bestaat echter nog een aantal andere, minder opvallende overeenkomsten, die voornamelijk te maken hebben met het oproepen van nostalgische gevoelens en het idee van een utopie.

Het is opvallend dat René Merkelbach voor een stijl heeft gekozen die zelfs in het Klassieke Hollywoodtijdperk eigenlijk al uit de mode was. Het is namelijk niet erg waarschijnlijk dat gasten die de Efteling bezoeken bekend zijn met vroege geluidsfilms. Waar ze misschien wél een associatie mee kunnen leggen is de filmmuziek van John Williams, die de scores heeft gecomponeerd van bijvoorbeeld *Indiana Jones*, *Jurassic Park*, en de verschillende films van Star Wars en Harry Potter, en andere neo-klassieke filmcomponisten die na hem

volgden als Howard Shore (*The Lord of the Rings*),⁴⁶ James Horner (*Braveheart*), en Alan Silvestri (*Back to the Future*). Deze componisten grijpen met hun filmmuziek op verschillende manieren terug op de laat-Romantische stijl van het Klassieke Hollywoodtijdperk, en kan daarom neoclassicistisch genoemd worden.⁴⁷ Veel van de bovengenoemde films zijn kinder- of familiefilms en zijn bij een groot publiek bekend. Opvallend is ook dat een groot gedeelte van die blockbusterfilms het ‘buitengewone’ en ‘fantastische’ als onderwerp hebben; de films vallen onder verschillende genres die daarmee te maken hebben: sciencefiction (*Star Wars*; *Back to the Future*), fantasy (*E.T.*; *Harry Potter*; *The Lord of the Rings*), en avonturenfilms (*Indiana Jones*). De herkenbaarheid van deze neoclassicistische stijl heeft op twee manieren effect op de gasten die de Efteling bezoeken. Ten eerste zullen veel bezoekers een van de bovengenoemde films (of andere films met een vergelijkbare neoclassicistische *score*) hebben gezien in hun jeugd, waardoor de muziekstijl met bepaalde genres wordt verbonden. Die genres (fantasy, sciencefiction en avonturenfilms) hebben net als de Efteling het doel de bezoekers het gevoel geven zich in een andere wereld te begeven. Ten tweede kan de muziekstijl nostalgische gevoelens oproepen bij de bezoekers, als ze de films associëren met fijne momenten uit hun jeugd. Volgens Claudia Gorbman brengt filmmuziek nog op een andere manier nostalgische gevoelens teweeg. Doordat de Romantische muziek zoals die in de Klassieke Hollywoodfilms over het algemeen gemakkelijk te volgen is, bootst het als het ware de hoorbare, veilige omgeving na van een nog ongebooren kind, dat vanzelfsprekend nog niet de betekenis van woorden kan begrijpen, maar die woorden (en andere geluiden) wel kan horen.⁴⁸

Wat nog meer opvalt aan de rijksmuziek is sowieso de link met filmmuziek. Muziek in Klassieke Hollywoodfilms had tot doel het narratief van de film te volgen, het begeleiden van de actie, zonder daarbij de aandacht op zichzelf te vestigen, zodat het verhaal duidelijk zou worden voor het publiek.⁴⁹ In de Efteling is er geen sprake van een film of een éénduidig narratief; de

⁴⁶ Kathryn Kalinak, *Film Music: A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2010), 72.

⁴⁷ Emilio Audissino, “Williams’s Neoclassicism: Style and Habits,” in *John Williams’s Film Music: Jaws, Star Wars, Raiders of the Lost Ark, and the Return of the Classical Hollywood Music Style*, (Wisconsin: University of Wisconsin Press, 2014), 119-133.

⁴⁸ Claudia Gorbman, *Unheard Melodies: Narrative Film Music* (Bloomington en Indianapolis: Indiana University Press, 1987), 60-63.

⁴⁹ *Ibid.*, 29.

rijksmuziek is niet gesynchroniseerd met de actie binnen een audiovisueel medium. Toch heeft de rijksmuziek ook een aantal functies gemeen met deze filmmuziek.

Allereerst is zowel muziek in veel Klassieke Hollywoodfilms als de rijksmuziek in de Efteling speciaal gecomponeerd, zodat filmgangers en bezoekers minder snel associaties die ze met de al bekende muziek hebben, zullen leggen.⁵⁰ Daarnaast is het belangrijk dat de muziek is geschreven in een al vertrouwde en makkelijk te volgen ‘taal’ voor de luisteraars. Zowel filmmuziek in Klassiek Hollywood als de rijksmuziek is daarom tonaal; de meeste muziek die luisteraars in de twintigste en eenentwintigste eeuwen horen is tonaal, en daardoor vertrouwd bij een groot Westers publiek.⁵¹

Caryl Flinn stelt dat filmmuziek in de Klassieke Hollywoodperiode een gedeelte van de geloofwaardigheid en menselijkheid terugbracht in de film, hoewel de techniek die daarachter zit eigenlijk niets met de ‘werkelijkheid’ zoals wij die waarnemen te maken heeft. Steeds terugkerende leidmotieven zijn bijvoorbeeld verbonden aan personages, en de Romantische stijl in het algemeen wordt vaak verbonden aan de uiting van emoties. Ook vóór de Klassieke Hollywoodperiode, in het tijdperk van de stomme film, werd paradoxaal genoeg non-diëgetische muziek ingezet in plaats van gesproken woorden om menselijkheid terug te brengen in de film.⁵² Het idee van het terugbrengen van menselijkheid is ook toe te passen op de rijksmuziek in de Efteling. Bezoekers beseffen zich goed dat de personages in de attracties fictief zijn, en dat ze worden uitgebeeld door animatronics. Net als in films kunnen bezoekers niet communiceren met deze personages. De rijksmuziek, en in veel gevallen ook de attractiemuziek, zorgt ervoor dat deze personages menselijker overkomen, en dat er dus een hogere mate van *telepresence* wordt ervaren. Het feit dat de muziek door een echt orkest, en niet op een synthesizer, is ingespeeld versterkt dit effect. Paradoxaal genoeg was dit overbrengen van menselijkheid zonder de gebruikte moderne techniek (opnames, geluidsinstallaties) bijna niet mogelijk geweest, iets dat we ook hebben gezien bij de analyse van de speeldoosjes in het Sprookjesbos.

Claudia Gorbman legt een link tussen filmmuziek en Muzak (en andere achtergrondmuziek die bijvoorbeeld in een supermarkt te horen is). Beide soorten muziek zijn

⁵⁰ Ibid., 33.

⁵¹ Ibid., 31-32.

⁵² Caryl Flinn, “The Most Romantic Art of All: Music in the Classical Hollywood Cinema,” *Cinema Journal* 29, nr. 4 (Zomer 1990): 42-44.

niet per se bedoeld om aandachtig naar te luisteren; ze zorgen ervoor dat de luisteraar zich aangenaam voelt en minder kritisch wordt (en het verhaal in een film eerder gelooft).⁵³ De rijksmuziek functioneert op eenzelfde manier; gasten hoeven er niet met hun volledige aandacht naar te luisteren, maar dát de muziek er is, zorgt ervoor dat de fictieve wereld van de Efteling aannemelijker wordt.

Hier komt ook de link met het genre *exotica* en het Romantische gedachtegoed van utopieën om de hoek kijken. In de woorden van Phil Ford is het genre *exotica*

[...] narrowly considered, a kind of pictorial music, broadly representational, though not necessarily narrative. It sounds like movie music without the movie, using familiar items of a filmic musical vocabulary to depict imaginary places, paradisiacal or at least laden with desire.⁵⁴

In andere woorden: *exotica* verwijst dus, met behulp van onder anderen technieken uit de filmmuziek, naar plaatsen die echt zijn (met name Afrika, Polynesië, Zuid-Amerika en het Midden-Oosten), maar zonder de culturen van deze gebieden muzikaal waarheidsgetrouw te willen representeren.⁵⁵ Rebecca Leydon merkt op dat *exotica* populair werd in dezelfde tijd dat veel mensen in de Verenigde Staten in buitenwijken van grote steden gingen wonen; door op deze muziek te dagdromen, konden luisteraars voor even ontsnappen aan het moderne leven, en terugkeren naar een primitieve, landelijke samenleving.⁵⁶ Zoals bij de bovengenoemde speeldoosjes en de rijksmuziek vormt moderne techniek de sleutel tot de belevenis van de voorgestelde utopie: *exotica*-albums werden bij voorkeur op een hi-fi geluidsinstallatie beluisterd.⁵⁷

Een utopie beleven is precies het doel geweest van de vroegere lusthoven en de Efteling vandaag de dag. Door de gestage verstedelijking en industrialisatie vanaf de negentiende eeuw kregen mensen de behoefte aan een plek om zich even aan het moderne leven te onttrekken.

⁵³ Audissino, "The Classical Hollywood Music," 30.

⁵⁴ Phil Ford, "Taboo: Time and Belief in Exotica," in *Representations* 103, nr. 1 (Zomer 2008): 108.

⁵⁵ *Ibid.*, 110.

⁵⁶ Leydon, "Utopias of the Tropics," 47.

⁵⁷ *Ibid.*, 37.

Lusthoven en de Efteling hebben soortgelijke middelen gebruikt om dit doel te bereiken. Door orkesten te laten spelen in de buitenlucht (denk ook aan de 'Magische Bosjes' in Vauxhall Gardens), dat nieuw en ongebruikelijk was in die tijd, en orkestrale, romantische muziek te laten klinken uit verborgen speakers in de natuur (iets dat alleen met behulp van moderne technologie te realiseren is) kunnen gasten gevoelsmatig een ideale, vervlogen wereld betreden.

Conclusie

Niet lang nadat het nieuws dat er in Amsterdam Centraal Eftelingmuziek wordt gedraaid zich verspreidde, werd er op Facebook een evenement aangekondigd waarbij Eftelingfans werden uitgenodigd te komen dansen op de desbetreffende plek. Velen gaven aan geïnteresseerd te zijn in dit feestje, maar weinig mensen zijn daadwerkelijk op komen dagen.⁵⁸ Het toont echter wel de herkenbaarheid van deze muziek.

Welke functies kunnen er worden toegeschreven aan de muziek die in de Efteling wordt gebruikt? In het eerste hoofdstuk hebben we gezien dat zowel de lusthoven als moderne pretparken als de Efteling in vergelijkbare omstandigheden (urbanisatie, het (opkomende) kapitalisme) zijn ontstaan. Er zijn parallellen te trekken met de manier waarop bezoekers aan deze realiteit proberen te ontsnappen in de parken, en de rol die muziek daarin speelt. Waar lusthoven als Vauxhall Gardens musici, waar dat mogelijk was, in de openlucht lieten spelen, maakt de Efteling voornamelijk gebruik van de nu doodnormale techniek (opnames en geluidsinstallaties die de opnames kunnen verspreiden).

Het tweede hoofdstuk is ingegaan op het Romantische karakter van sprookjes en de manier waarop veel pretparken, waaronder de Efteling, deze verhalen dehistoriseren. Klankkleuren en muzikale stijlen die in het dagelijkse leven over het algemeen weinig te horen zijn, worden wel, vaak weer met behulp van de moderne techniek, opnieuw in het leven geroepen door de Efteling. Hierdoor kunnen gasten bij wijze van spreken een virtuele (tijd)reis maken. Bovendien zorgt de Efteling ervoor dat gasten hun herinneringen aan deze reis kunnen blijven herleven door de in gebruik genomen muziek (over het algemeen) niet klakkeloos weg te halen.

In het derde hoofdstuk is de rijksmuziek in de Efteling besproken; de overeenkomsten tussen deze muziek en muziek in Klassieke Hollywoodfilms, en de mogelijke redenen waarom er voor deze neo-klassieke stijl is gekozen. De meest in het oor springende gelijkenissen zijn het gebruik van een symfonisch orkest en de variatietechniek. Door de herkenning van deze stijl en soms zelfs specifiekere verwijzingen naar bekende Hollywoodfilms (zoals we gezien hebben bij de rijksmuziek in het Ruigrijk), ervaren bezoekers van het park mogelijk nostalgische gevoelens

⁵⁸ Rose Roeterink, "Dansen op Efteling muziek op Amsterdam centraal station," evenement, Facebook, 29 september, 2017, https://www.facebook.com/events/130020434309265/?active_tab=about.

(herinneringen aan (jeugd)films en aan de eigen jeugd), een hogere mate van *telepresence* en een algemene aangenaamheid.

Het is tegenwoordig mogelijk om (bijna) alle opgenome muziek binnen een mum van tijd te horen. Waarom heeft de Efteling juist voor de muziek gekozen die nu in het park te horen is? Er lijken verschillende paradoxen in het spel te zijn: de Efteling biedt zijn bezoekers een vlucht uit de moderne, kapitalistische wereld aan, maar is zelf net zo goed onderdeel van die wereld. De opnametechniek is iets relatief moderns, maar wordt door de Efteling, maar ook door exotica- en filmcomponisten gebruikt om luisteraars mee te nemen naar een ideale (vervlogen) wereld, waarin deze opnametechniek misschien niet eens bestaat. Waar bezoekers van Vauxhall Gardens droomden van muziek die door schijnbaar niemand werd gespeeld, dromen bezoekers van de Efteling van muziek waar de menselijke maat weer in terug te vinden is. ‘Vroeger was alles beter’, maar ondertussen lijkt er (met name op technologisch vlak) meer mogelijk dan ooit tevoren.

Veel mensen zullen niet geregeld in een pretpark te vinden zijn, en zullen daardoor waarschijnlijk niet dagelijks worden blootgesteld aan de muziek die daar te horen is. Toch kan het geordend worden onder de andere muziek die vaak als ‘achtergrondmuziek’ wordt beschouwd; Muzak/Mood, filmmuziek, muziek in reclames en televisieprogramma’s en muziek in games, om een aantal voorbeelden te noemen. Uit bovenstaande blijkt ook dat muziek in de Efteling een aantal zaken gemeenschappelijk heeft met andere achtergrondmuziek. Hopelijk heeft dit beknopte eindwerkstuk een stukje verduidelijkt over de werking van deze muziek. Sprookjes vormen een grote inspiratiebron voor de Efteling alsook de Disneyparken, en in de muziekkeuze speelt dat in ieder geval bij de Efteling een relatief grote rol. Het zou daarom interessant zijn als toekomstig onderzoek nieuwe kennis zou verwerven over muziek in pretparken met bijvoorbeeld een ander thema of een andere stijl muziek.

Geraadpleegde bronnen

Boeken, (tijdschrift)artikelen en websites

- Audissino, Emilio. *John Williams's Film Music: Jaws, Star Wars, Raiders of the Lost Ark, and the Return of the Classical Hollywood Music Style*. Wisconsin: University of Wisconsin, 2014.
- Bayless, Martha. "Disney's Castles and the Work of the Medieval in the Magic Kingdom." In *The Disney Middle Ages: A Fairy-tale and Fantasy Past*, geredigeerd door Tison Pugh en Susan Aronstein, 39-56. New York: Palgrave Macmillan, 2012.
- Carson, Charles. "'Whole New Worlds': Music and the Disney Theme Park Experience." *Ethnomusicology Forum* 13, nr. 2 (November 2004): 228-235.
- Conlin, Jonathan, red. *The Pleasure Garden: from Vauxhall to Coney Island*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2013.
- Diepstraten, Henk vanden. *De Efteling: Kroniek van een Sprookje*. Baarn: Tirion Uitgevers, 2002.
- Efteling. "Sprookjes." Laatst gewijzigd 2018.
<https://www.efteling.com/nl/over-de-efteling/sprookjes>.
- Eftepedia. "Diorama." Geraadpleegd op 10 januari, 2018.
<https://www.eftepedia.nl/lemma/Diorama>.
- Eftepedia. "Muzikale Paddenstoel." Geraadpleegd op 3 januari, 2018.
https://www.eftepedia.nl/lemma/Muzikale_Paddenstoel.
- Eftepedia. "Parkmuziek." Geraadpleegd op 3 januari, 2018.
<https://www.eftepedia.nl/lemma/Parkmuziek>.
- Eftepedia. "Speeldoosje." Geraadpleegd op 10 januari, 2018.
<https://www.eftepedia.nl/lemma/Speeldoosje>.
- Eisfeld, Conny. *How Fairy Tales Live Happily Ever After: (Analyzing) The Art of Adapting Fairy Tales*. Hamburg: Anchor Academic Publishing, 2015.
- Flinn, Caryl. "The Most Romantic Art of All: Music in the Classical Hollywood Cinema." *Cinema Journal* 29, nr. 4 (Zomer 1990): 35-50.

- Ford, Phil. "Taboo: Time and Belief in Exotica." *Representations* 103, nr. 1 (Zomer 2008): 107-135.
- Fowler, Charles B. "The Museum of Music: A History of Mechanical Instruments." In *Music Educators Journal* 54, nr. 2 (Oktober 1967): 45-49.
- Gorbman, Claudia. *Unheard Melodies: Narrative Film Music*. Bloomington en Indianapolis: Indiana University Press, 1987.
- Hover, M.E.J. "De Efteling als 'Verteller' van Sprookjes." PhD. diss., Tilburg University, 2013.
- Kalinak, Kathryn. *Film Music: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Kerstens, Bonne. "Eftelingmuziek jaagt hangjongeren op Amsterdam Centraal weg." *AD*, 22 september, 2017.
<https://www.ad.nl/nieuws/eftelingmuziek-jaagt-hangjongeren-op-amsterdam-centraal-weg~aaa4fa6c/>.
- Leydon, Rebecca. "Utopias of the Tropics: The Exotic Music of Les Baxter and Yma Sumac." In *Widening the Horizon: Exoticism in Post-War Popular Music*. Geredigeerd door Philip Hayward, 45-71. Bloomington: John Libbey Publishing, 1999.
- Murphy, Jim, Ajay Kapur, en Dale Carnegie. "Musical Robotics in a Loudspeaker World: Developments in Alternative Approaches to Localization and Spatialization." In *Leonardo Music Journal* 22 (2012): 41-48.
- Naithani, Sadhana. "Time, Space, and Lutz Röhrich." In *Marvels & Tales* 25, nr. 1 (2011): 117-123.
- Nooshin, Laudan. "Circumnavigation with a Difference? Music, Representation and the Disney Experience: "It's a Small, Small World"." *Ethnomusicology Forum* 13, nr. 2 (November 2004): 236-251.
- Philips, Deborah. *Fairground Attractions: A Genealogy of the Pleasure Ground*. Londen: Bloomsbury Academic, 2012.
- Roeterink, Rose. "Dansen op Efteling muziek op Amsterdam centraal station." Evenement, Facebook, 29 september, 2017.
https://www.facebook.com/events/130020434309265/?active_tab=about.
- Smit, Rob. *Peter Reijnders 1900-1974*. Eindhoven: SST Producties, 1990.
- Snels, Nico. "Nieuwe tulpen en fris paleis voor de fakir." *Brabants Dagblad*, 15 december, 2017.

- Sotheby's. 2006. "19th Century European Paintings." Lot 24. Laatst gewijzigd 2017.
<http://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2006/19th-century-european-paintings-am0995/lot.24.html>.
- Steuer, Jonathan. "Defining Virtual Reality: Dimensions Determining Telepresence." *Journal of Communication* 4, nr. 42 (Najaar 1992): 73-93.
- Williams, John. "Prologue." In *Highlights from Hook*, gearrangeerd door Hans van der Heide. Wormerveer: Molenaar Edition BV.
http://www.molenaar.com/files/pdf/01231007_mini_score.pdf.
- Worth, Warwick. *The London Pleasure Gardens of the Eighteenth Century*. New York: The Macmillan Co, 1896.
- Zipes, Jack. "The Revolutionary Rise of the Romantic Fairy Tale in Germany." In *Studies in Romanticism* 16, nr. 4 (Najaar 1977): 409-450.
- Zipes, Jack. *Why Fairy Tales Stick: The Evolution and Relevance of a Genre*. New York en Londen: Routledge, 2006.

YouTube-video's en muziekfragmenten

- "Aflevering 6 - The Making-of: Baron 1898 - Efteling." YouTube-video, 5:26. Geüpload door "Efteling", 20 maart, 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=FQbxXO5ytqM>.
- "Aflevering 8 - The Making-of: Baron 1898 - Efteling." YouTube-video, 6:11. Geüpload door "Efteling", 1 juni, 2015.
https://www.youtube.com/watch?v=yQHqHTQKo4w&index=8&list=PLax_Jl-6xzDRNQX9i9DS_d6MhVII-2sS.
- Badelt, Klaus. "He's a Pirate." Spotify, nr. 15 op *Pirates of the Caribbean Original Soundtrack*, EMI Records Ltd, 2006.
- "Carrousel paleis - De Magische Klok - Efteling." YouTube-video, 3:32. Geüpload door "Efteling", 3 augustus, 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=O6l0wn4W-IE>.
- "Efteling Sprookjesbos: Assepoester." YouTube-video, 3:10. Geüpload door "EftelwesleyHD", 16 maart, 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=V8SesqomvaU>.

“Het sprookje van De Efteling.” YouTube-video, 5:33. Geüpload door “bassilvia,” 22 augustus, 2013. <https://www.youtube.com/watch?v=Dc94NDN9GG8>.

“Speeldoosje in het kabouterhuis.” YouTube-video, 0:17. Geüpload door “Eftepedia,” 30 april, 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=C8s0kZ-6KZM>.

Bijlage 1: Overzicht muziek in de Efteling

Bij de totstandkoming van deze lijst heb ik de plattegrond van juli t/m november 2017 als uitgangspunt genomen. Voor de volledigheid staan alle vaste attracties, horecapunten, souvenirwinkels en entertainmentshows in de lijst vermeld, ook als er geen muziek op deze locatie wordt gespeeld. Attracties worden met alleen een nummer aangegeven, horecapunten met een H gevolgd door een nummer, en souvenirwinkels met een S gevolgd door een nummer (zie ook Bijlage 2, de parkplattegrond van de Efteling). De locaties van de 'rijksmuziek' (de themamuziek van elk afzonderlijk deel van het park) staan niet aangegeven op de plattegrond. Deze muziek is in vrijwel het hele rijk hoorbaar (behalve op plekken waar de rijksmuziek zou 'botsen' met andere muziek) en wordt daarom telkens aan het begin van de lijst genoemd.

Marerijk

Sprookjesbos

Nr. op plattegrond / naam	Muziekstuk	Jaar	Componist	Al bestaande muziek?	Vocale muziek?	Spotify of Youtube-link
	Rijksmuziek Marerijk	2017	René Merkelbach	Nee	Nee	https://www.youtube.com/watch?v=it5cfuq7MCK
1.01 Doornroosje	Geen					
1.02 Het Kabouterdorp	a. Speeldoosje (in het Grote Kabouterhuis) b. Muzikale Paddenstoelen	a. onbekend b. 1725	a. onbekend b. Christian Petzold	a. onbekend b. ja	Nee	Speeldoosje: https://www.youtube.com/watch?v=J3MOzf5UZ5Y Muzikale Paddenstoelen: https://open.spotify.com/track/5jTmEBC5ovqUB5WS0acCxS
1.03 De Zes Dienaren	<i>In the Moonlight</i>	1919	Albert Ketèlbey	Ja	Nee	<i>In the Moonlight</i> : https://open.spotify.com/track/4u7axIsHkxfvozji1V6wfc

1.04 Roodkapje	Geen					
1.05 Pinokkio	La Bottega di Geppetto	2016	René Merkelbach en Marco Kuypers	Nee	Nee	https://www.youtube.com/watch?v=6HiE7sSR4B8
1.06 De Rode Schoentjes	<i>Klompendans</i>	1953	Jan van Oort	Nee	Nee	https://open.spotify.com/track/6A2cROb9Of0WIMuEfcfwnr
1.07 De Trollekoning	Geen					
1.08 Het Stoute Prinsesje (Sprekende Papegaai)	Geen					
1.09 Raponsje	Onbekend ('Speeldoosje')	Onbekend	Onbekend	Onbekend	Nee	https://www.youtube.com/watch?v=nKlkClz373U
1.10 De Kleine Zeemeermin	<i>Allegro Brillante uit Concerto pour Harpe et Orchestre en ut majeur</i>	1801	François-Adrien Boieldieu	Ja	Nee	https://open.spotify.com/track/0DPpGgt7KfROLaTrcTmmXz
1.11 De Draak	Geen					
1.12 De Wolf en de Zeven Geitjes	Opname van een antiek speeldoosje	Onbekend	Onbekend	Onbekend	Nee	https://youtu.be/TcU6aJ3QIDs?t=11s
1.13 Hans en Grietje	Geen					

1.14 Vrouw Holle	Naamloos	2006	René Merkelbach	Nee	Nee	https://youtu.be/W2F8qqFhlaw?t=11s
1.15 Kleine Boodschap	Geen					
1.16 Tafeltje dek je, Ezeltje strek je, Knuppel uit de Zak	<i>Ballet des Princesses</i>	1612	Michael Praetorius	Ja	Nee	https://open.spotify.com/track/1qRDiDIecJTymTbJ3pNYBx
1.17 Sneeuwvitje	<i>Pavagne de Spaigne</i>	1612	Michael Praetorius	Ja	Nee	https://open.spotify.com/track/5DgZnEObOdcrm44i17Oh5I
1.18 Bruidskleed van Genoveva	Geen					
1.19 Assepoester	Assepoester	2009	René Merkelbach	Nee	Nee	https://open.spotify.com/track/6mOls8bzZmuzzNstXci69w (zonder sprookje)
1.20 De Kikkerkoning	Geen					
1.21 De Magische Klok	a. <i>By the Sleepy Lagoon</i> b. <i>Capriccio Italien</i>	a. 1930 b. 1880	a. Eric Coates b. Pjotr Iljitsj Tsjaikovski	a. Ja b. Ja	a. Nee b. Nee	<i>By the Sleepy Lagoon:</i> https://open.spotify.com/track/7JXPZKDM9TuBUYnSvFdaJP <i>Capriccio Italien:</i> https://open.spotify.com/track/22x4v2fs12emPPOgVYhYpJ
1.22 De Indische Waterlelies	a. <i>Taita Inty</i> b. <i>Afrikaan Beat</i> c. <i>Choladas</i>	a. 1950 b. 1962 c. 1950	a. Moisés Vivanco b. Bert Kaempfert c. Moisés Vivanco	a. Ja b. Ja c. Ja	a. Ja* b. Nee c. Ja* *(geen tekst)	<i>Taita Inty:</i> https://open.spotify.com/track/1WaL2GtPivjGpnExZlVjeJ <i>Afrikaan Beat:</i> https://open.spotify.com/track/2tPGNFt5cv9BJx2GtWpO11 <i>Choladas:</i>

						https://open.spotify.com/track/4G3ub41CHBLPIWhlP9P8dX
1.23 Klein Duimpje	Geen					
1.24 Repelsteeltje	Repelsteeltje	1998	Onbekend	Nee	Ja	https://youtu.be/HV3nDI2wAdA?t=11s
1.25 Het Meisje met de Zwavelstokjes	Het Meisje met de Zwavelstokjes	2004	Maarten Hartveldt	Nee	Nee	https://youtu.be/9I2Cgil5U3c
1.26 De Nieuwe Kleren van de Keizer	<i>Musette in D majeur</i>	1725	Johann Sebastian Bach (bewerkt door Marco Kuypers)	Ja	Nee	https://open.spotify.com/track/5osSU6f1Ra1WI8Phmr0RFz
1.27 Sprookjesboom	Geen					
1.28 De Tuinman en de Fakir	<i>Sanai Gath</i>	Opname uit 1950	Onbekend	Ja	Nee	https://open.spotify.com/track/1gePfbFFgZ2OuSZIgramE
1.29 De Chinese Nachtegaal	<i>Yue er gao</i>	Opname uit 1980	Onbekend	Ja	Nee	https://open.spotify.com/track/4Cik8ckzVYQqCEq3UDdOAC

Nr. op plattegrond / naam	Muziekstuk	Jaar	Componist	Al bestaande muziek?	Vocale muziek?	Spotify of Youtube-link
S1. In den Ouden Marskramer	Onbekend	Onbekend	Onbekend	Nee	Nee	https://www.youtube.com/watch?v=8QJS9ptyqEE

H1. Kleyne Klaroen	Geen					
2. Sprookjesboom Show	Onbekend					https://www.youtube.com/watch?v=dZdxxYXIFGU
3. De Sprookjessprokkel aar	Geen					
4. Diorama	Diverse opnames van antieke speeldozen	Onbekend	Onbekend	Ja	Nee	o.a.: https://open.spotify.com/track/6kxKsXSShQCIZhCKWwCOSr
5. Stoomcarrousel	a. <i>Locarnomarsch</i> b. <i>Sennerin. Abschied von der Alm</i> c. <i>Johanna</i> d. <i>Valencia</i> e. <i>Das kannst Du nicht ahnen</i> f. <i>Lunapark Marsch</i> g. <i>Du bist mit Gold nicht zu bezahlen</i> h. <i>Folies-Bergère Marsch</i> i. <i>Im Treue Fest</i>	a. Carl Frei b. Schriebeleen Hupperts c. Schriebeleen Hupperts d. José Padilla e. Karl Berbuer f. Carl Freig. Jupp Schmitz h. Paul Lincke i. C. Teike	a. Onbekend b. Ca. jaren '50 / '60 c. Ca. jaren '50 / '60 d. 1924 e. 1938 f. Onbekend g. 1938 h. 1897 i. Vóór 1922	Ja	Nee	https://www.youtube.com/watch?v=WZI9Pv1v15Q : <i>Locarnomarsch</i> : 0:00-2:29 <i>Sennerin, Abschied von der Alm</i> : 2:30-5:46 <i>Johanna</i> : 5:48-7:46 <i>Valencia</i> : 7:49-10:06 <i>Das kannst Du nicht ahnen</i> : 10:08-13:17 <i>Lunapark Marsch</i> : 13:19-14:35 <i>Du bist mit Gold nicht zu bezahlen</i> : 14:39-17:17 <i>Folies-Bergères Marsch</i> : 17:20-18:57 <i>Im Treue Fest</i> : 19:01-20:58

H5. 't Poffertje	Onbekend	Onbekend	Onbekend	Nee	Nee	https://www.youtube.com/watch?v=8QJS9ptyqEE
6. Stoomtrein	Geen					
H6. 't Gebraad	Geen					
7. Droomvlucht	a. Kastelenrijk b. Wonderwoud c. Zompenwoud d. Elftentuin e. Hemelburchten f. Zompenwoud	1992/1993	Ruud Bos	Nee	Nee	Kastelenrijk: https://open.spotify.com/track/7HU9mazLzLebPH7wwT8QIM Wonderwoud: https://open.spotify.com/track/2Zc0RwlOQZGPMrw7qwCSVo Zompenwoud: https://open.spotify.com/track/5gh70Jmi8ULh0l13A8wPt Elftentuin: https://open.spotify.com/track/1WIQWgPCdryERxjzOCmrc Hemelburchten: https://open.spotify.com/track/4ZhBTz0bCSht50UsfbIEWZ Zompenwoud: https://www.youtube.com/watch?v=rK9kiTBHY7s
S7 De Gulden Gaarde	<i>Wonderwoud</i> (Droomvlucht)	1992/1993	Ruud Bos	Nee	Nee	https://open.spotify.com/track/2Zc0RwlOQZGPMrw7qwCSVo
8. Raveleijn	a. 'Joost en Halina' b. 'Desolaat' c. 'Feest op het Marktplein' d. 'Opkomst Graaf Olaf Grafhart en Halina'	2011	René Merkelbach	Nee	Nee	'Joost en Halina': https://open.spotify.com/track/4BKQoMP9a8zoPmeBqI0bfp 'Desolaat': https://open.spotify.com/track/3RX29u2HkYfpRkriFEha9F 'Feest op het Marktplein': https://open.spotify.com/track/2S4V0x1h3KCeGUAMxO0S2q 'Opkomst Graaf Olaf en Grafhart Halina':

	<p>e. 'Samira's Uil' f. 'De Giervalk' h. 'Graaf Olaf Grafhart' i. 'De Wachters' j. 'Magische Spreuk Halina' k. 'Entree Ruiters' l. 'Gevecht Thomas' m. 'Gevecht Maurits' n. Gevecht Emma en Lisa' o. 'Draconicon' p. 'Finale Ruiters' q. 'Slot' r. 'Raveleijn is Bevrijd' s. 'Helden'</p>				<p>https://open.spotify.com/track/5QTBt9wdMxPUW3bwmsrsa4 'Samira's Uil': https://open.spotify.com/track/3kRjCiGOHGQEHmkFeNK7fa 'De Giervalk': https://open.spotify.com/track/3MjC7ThnnIqRH56FOZmHKL 'Graaf Olaf Grafhart': https://open.spotify.com/track/0qSOBQdMKnRZntckF2R3rU 'De Wachters': https://open.spotify.com/track/0WimWZAcVt5GIr4tZ1Ylxk 'Magische Spreuk Halina': https://open.spotify.com/track/2Y0FB8exgpScU2kHZdO8yi 'Entree Ruiters': https://open.spotify.com/track/1vs0Vg2IpIrgBAI1c2i7yq 'Gevecht Thomas': https://open.spotify.com/track/7GKwZ3LJSDmd5yZcIPJ8yc 'Gevecht Maurits': https://open.spotify.com/track/5OtOOIVSZxh8EN8zbUbevl 'Gevecht Emma en Lisa': https://open.spotify.com/track/72jeFAxNfJmTzSkXp3fhxL 'Draconicon': https://open.spotify.com/track/7opJAvNnexAgXmtFglaoaE 'Finale Ruiters':</p>
--	--	--	--	--	---

						https://open.spotify.com/track/21o4Ayv8RUIZI0Y2ZIxMnn ‘Slot’: https://open.spotify.com/track/01ZNzv1OQ7uKDJlczi24JP ‘Raveleijn is Bevrijd’: https://open.spotify.com/track/4NBbYst45fWHrDwlEcMLFN ‘Helden’: https://open.spotify.com/track/2nWXaM0LxtQsRDiqlem0OC
H8. Het Wapen van Raveleijn	a. ‘Joost en Halina’ b. ‘Desolaat’ c. ‘Feest op het Marktpllein’	2011	René Merkelbach	Nee	Nee	‘Joost en Halina’: https://open.spotify.com/track/4BKQoMP9a8zoPmeBqI0bfp ‘Desolaat’: https://open.spotify.com/track/3RX29u2HkYfpRkriFEha9F ‘Feest op het Marktpllein’: https://open.spotify.com/track/2S4V0x1h3KCeGUAMxO0S2q
9. Villa Volta	a. Wachtrij b. Eerste voorshow c. Tweede voorshow d. Hoofdshow	1996	Ruud Bos	Nee	Nee / Ja (geen tekst)	Wachtrij: https://www.youtube.com/watch?v=caRABISie0o Eerste voorshow: https://www.youtube.com/watch?v=u3vKJNYVGlc Tweede voorshow: https://www.youtube.com/watch?v=t64dVN4DTJU Hoofdshow: https://open.spotify.com/track/26q4yhe56XNYP8zgPW0ooc
10. Kindervreugd	Geen					
H10. Het Witte Paard	o.a.:	a. 1960 b. ca. jaren ‘30	a. L. Boyer, J.	Ja	Nee	<i>Epoque 1925: Mon Paris</i> https://open.spotify.com/track/6rfcyp725VA6DDrMSTKsru

	a. <i>Epoque 1925: Mon Paris</i> b. <i>Let's Dance</i>		Boyer en V. Scotto b. Benny Goodman			<i>Let's Dance</i> https://open.spotify.com/track/4PbjWIrulxIRX8HOUusvjQ
11. Volk van Laaf	a. Lariekoekhuy s b. Lals Brouwhuys c. Monorail d. Laaf Loetwiek	a. 1990 b. 1990 c. 2002 d. 1991	a. Peter van Ostade en Cees van Berkel b. Peter van Ostade en Cees van Berkel c. René Merkelbach d. Peter van Ostade en Cees van Berkel	Nee	Nee	Lariekoekhuy (tot 0:55): https://open.spotify.com/track/1lrHOcJeetdDW0dgrkoQQ Lals Brouwhuys (van 0:59 tot 2:04): https://open.spotify.com/track/1lrHOcJeetdDW0dgrkoQQ Monorail: https://www.youtube.com/watch?v=PBZhMMya2hA Laaf Loetwiek: https://www.youtube.com/watch?v=ZFhR6waBKSE
S11. Loetiek	Onbekend	Onbekend	Onbekend	Nee	Nee	https://www.youtube.com/watch?v=8QJS9ptyqEE
H11. In den Hoorn des Overvloeds	Geen					
12. Anton Pieck Plein (Carrousel)	a. Carrousel van Giezen en Vermolen:	Onbekend	Onbekend	Ja	Nee	

	<p>verschillende orgelboeken van Carl Freien Henk Möhlmann</p> <p>b. Anton Pieckcarrouse l (geen muziek)</p> <p>c. Grote Zweefmolen (geen muziek)</p> <p>d. Kleine Zweefmolen (geen muziek)</p> <p>e. Vlindermolen (geen muziek)</p>					
H12. Smulpaap	Geen					
H13. Den Suykerbuyk	<p>Bij het horecapunt geen muziek, wel bij De Gouden Gans:</p> <p><i>Zwaan Kleef Aan</i></p>	Onbekend	Onbekend	Onbekend	Onbekend	https://open.spotify.com/track/5eLrXgPmzm1aaTPDwo2in6
13. Efteling Museum	Diverse stukken uit het park					

Reizenrijk

Nr. op plattegrond / naam	Muziekstuk	Jaar	Componist	Al bestaande muziek?	Vocale muziek?	Spotify of Youtube-link
	Rijksmuziek Reizenrijk	2017	René Merkelbach	Nee	Nee	https://www.youtube.com/watch?v=-b9_dRenom8
22. Carnaval Festival	Carnaval Festival	1984	Toon Hermans / Ruud Bos	Nee	Nee	https://open.spotify.com/track/1FWq3ozH2kupOhxqvGnOiU
S22. Jokies Wereld	Carnaval Festival	1984	Toon Hermans / Ruud Bos	Nee	Nee	https://open.spotify.com/track/1FWq3ozH2kupOhxqvGnOiU
23. Jokie en Jet	Diverse	Onbekend	Onbekend	Nee	Ja	https://www.youtube.com/watch?v=6VgjIPuIoQA
24. Monsieur Cannibale	<i>Monsieur Cannibale</i>	1965 / 1985	Gérard Gustin	Ja	Ja	https://open.spotify.com/track/7McXlKnXTdkOQqJJepS84w
25. Vogel Rok	a. Wachtrij Vogel Rok b. Vogel Rok	1998	Ruud Bos	Nee	Nee	Wachtrij: https://www.youtube.com/watch?v=dX7GVCX4JLA Vogel Rok: https://open.spotify.com/track/0vQJQwSAGxsdb4fFQ6lkuQ
H25. Panorama	Onbekend	Onbekend	Onbekend	Nee	Nee	https://www.youtube.com/watch?v=8QJS9ptyqEE
26. Avonturen Doolhof	Geen					
27. Kleuterhof	Geen					

28. Gondoletta	<i>Allegro Brillante uit Concerto pour Harpe et Orchestre en ut majeur</i>	1801	François- Adrien Boieldieu	Ja	Nee	https://open.spotify.com/track/0NMwTh3vqnLoAivgZOnqsM
29. Pagode	Geen					
H29. Toko Pagode	Geen					

Ruigrijk

Nr. op plattegrond / naam	Muziekstuk	Jaar	Componist	Al bestaande muziek?	Vocale muziek?	Spotify of Youtube-link
	Rijksmuziek Ruigrijk	2017	René Merkelbach	Nee	Nee	https://www.youtube.com/watch?v=8DnhBrmro6M
41. Kinderspoor	Geen					
42. Halve Maen	Geen					
S42 Game Gallery	Diverse		Diverse	Ja	Nee	https://www.youtube.com/watch?v=u3yP5QjoQFI
H42. De Meermin	Geen					
43. De Oude Tufferbaan	Geen					
44. Polka Marina	Geen					
H44. De Eigenheimer	Geen					
45. Stoomtrein	Geen					
H45 Station de Oost	Onbekend	Onbekend	Onbekend	Nee	Nee	https://www.youtube.com/watch?v=8QJS9ptyqEE
46. Python	Geen					

47. De Vliegende Hollander	a. Voorplein Wachtrij: b. Willems Kamer c. Smokkelgang d. Hoofdthema	2007	René Merkelbach	Nee	Nee	Vliegende Hollander: https://open.spotify.com/track/4nWSn7KLh4kzjzMhRrYihyK Willems kamer: https://www.youtube.com/watch?v=6nPIDTceOjk Smokkelgang: https://www.youtube.com/watch?v=CwENUeEPYFw https://open.spotify.com/track/22PATEhfqvDd0GjHvkSEHj Voorplein: https://open.spotify.com/track/3dT21LCwniSjli3SA9LOrh
48. Joris en de Draak	a. Wachtrij b. Wachtrij (moeras) c. Joris en de Draak	2010	René Merkelbach	Nee	Nee	Wachtrij: https://www.youtube.com/watch?v=MrYopM2SWGA Wachtrij (moeras): https://www.youtube.com/watch?v=MEBpt3YFzMg Joris en de Draak: https://open.spotify.com/track/0jYvRXbG2TpKzRCAT45PD6
49. Baron 1898	a. 'Kompels gezocht' b. 'De Witte Wieven' c. 'Rijksmijn Baron 1898' d. 'Gustave Hooghmoed'	2015	René Merkelbach	Nee	a. Nee b. Ja c. Nee d. Nee	'Kompels gezocht': https://open.spotify.com/track/1CEPcte3slC0rK3BEP1YoQ 'De Witte Wieven': https://open.spotify.com/track/5mCH6TvIjBwXllJo84VdeO 'Rijksmijn Baron 1898': https://open.spotify.com/track/051bQn9gWPYFBT8mbx1pJx 'Gustave Hooghmoed': https://open.spotify.com/track/3vK8l0hfKVM7puB7yPpQRg
H49. 't Melkhuysje	Geen					

Anderrijk

Nr. op plattegrond / naam	Muziekstuk(ken)	Jaar	Componist	Al bestaan de muziek?	Vocale muziek?	Spotify of Youtube-link
	Rijksmuziek Anderrijk	2017	René Merkelbach	Nee	Nee	https://www.youtube.com/watch?v=XH4iaBC_ydA
62. PandaDroom	a. <i>In This Together</i> b. Voorshow	a. 2002 b. 2012	a. John Ewbank b. René Merkelbach	Nee	a. Ja b. Nee	<i>In This Together</i> : https://www.youtube.com/watch?v=LGRACBJpuxk Voorshow: https://www.youtube.com/watch?v=rpE2PsRV_jl
H62. Octopus S62. Panda	a. 'Dierenwereld' b. 'Onder Water'	2012	René Merkelbach	Nee	Nee	'Dierenwereld': https://www.youtube.com/watch?v=wwuAOMY5x4E 'Onder Water': https://www.youtube.com/watch?v=O_tsm2TkmWY
63. Spookslot	<i>Danse Macabre</i> (ingekort)	1875	Camille Saint-Saëns	Ja	Nee	https://open.spotify.com/track/72WnrLzW5XnibOKx6vJZhj
64. Piraña	Piraña	2009	René Merkelbach	Nee	Ja	https://open.spotify.com/track/6hiUvQgVhXn2mqTsMJNAHz
H64. Casa Caracol	Piraña	2009	René Merkelbach	Nee	Ja	https://open.spotify.com/track/6hiUvQgVhXn2mqTsMJNAHz
65. Bob	a. Wachtrij	Onbekend	Onbekend	Ja	Ja	https://www.youtube.com/watch?v=oSdjzKCNTyo
66. Fata Morgana	a. 'The Harbour'	1986	Ruud Bos	Nee	Nee	'The Harbour': https://open.spotify.com/track/0EkjBzml4VfJpRiPKBb2gq

	b. 'Eastern Jails' c. 'Harem' d. 'Jungle'					'Eastern Jails': https://open.spotify.com/track/6bh202v99c4HMBNb21cqml 'Harem': https://open.spotify.com/track/1LtFEYMFjEtMqEOVr2y3dx 'Jungle': https://open.spotify.com/track/7DCkwngJKI38fNCSERpOtI
S66. De Bazaar	Onbekend	Onbekend	Onbekend	Onbekend	Nee	https://www.youtube.com/watch?v=qWh5lMZ27zI
S66. Oase	Geen					
H67. Burger Bakery	Geen					

Fantasierijk

Nr. op plattegrond / naam	Muziekstuk(ken)	Jaar	Componist	Al bestaande muziek?	Vocale muziek?	Spotify of Youtube-link
	Parkeer Promenade (tot 16:00 uur)	2017	René Merkelbach	Nee	Nee	https://www.youtube.com/watch?v=fPuJsgDHBek
	Parkeer Promenade (vanaf 16:00 uur)	2017	René Merkelbach	Nee	Nee	https://www.youtube.com/watch?v=vOHGDsSlwyg
	Pardoes Promenade	2000	René Merkelbach	Nee	Nee	https://www.youtube.com/watch?v=t6QPbtJO5G0
H80. Rondje van de Molen	Geen					
81. Pardoes en Pardijn	Geen					
H81. Swirl's Ice Cream Station – Glad IJs	Geen					
H81. De Gebrande Boon	Geen					
82. Symbolica	a. Wachtrij b. Opstapstation	2017	René Merkelbach	Nee	Nee	Wachtrij: https://www.youtube.com/watch?v=mCrEV16tCD0 Opstapstation:

						https://www.youtube.com/watch?v=4ySoRrx3NII
H82. Polles Keuken	Polles Keuken	2012	Marco Kuypers	Nee	Nee	https://www.youtube.com/watch?v=DnHSwUBfx8Q
83. Efteling-bewoners	Geen					
84. Aquanura	a. 'Eerste Efteling Symfonie' b. 'Tweede Efteling Symfonie' c. 'Tiësto Aquanura'	2012 2014 2014	a. en b. Arrangement en Eerste en Tweede Symfonie door Marco Kuypers c. Tiësto	a. Ja b. Ja c. Ja / Nee	Nee	'Eerste Efteling Symfonie': https://open.spotify.com/track/0o04kc87G9CiJ5xHP_hYXW6 'Tweede Efteling Symfonie': https://www.youtube.com/watch?v=XFssIIM3IwI 'Tiësto Aquanura': https://www.youtube.com/watch?v=sr6DsAXWP80
S85. Efteldingen	Onbekend	Onbekend	Onbekend	Nee	Nee	https://www.youtube.com/watch?v=IfobfJ-F_2s
H85. De Vrolijke Noot	Geen					

Bijlage 2: Parkplattegrond

MARELIJK

- 1 Sprookjesbos
 - 101 De Buitenwereld
 - 102 De Buitenwereld
 - 103 De Buitenwereld
 - 104 De Buitenwereld
 - 105 De Buitenwereld
 - 106 De Buitenwereld
 - 107 De Buitenwereld
 - 108 De Buitenwereld
 - 109 De Buitenwereld
 - 110 De Buitenwereld
 - 111 De Buitenwereld
 - 112 De Buitenwereld
 - 113 De Buitenwereld
 - 114 De Buitenwereld
 - 115 De Buitenwereld
 - 116 De Buitenwereld
 - 117 De Buitenwereld
 - 118 De Buitenwereld
 - 119 De Buitenwereld
 - 120 De Buitenwereld
 - 2 Sprookjesbos Show
 - 3 De Sprookjesprokhalas
 - 4 Diorama
 - 5 Sprookjesbos
 - 6 Stroomvloed
 - 7 Zwaanvlucht
 - 8 Parkshow Reveletoin
 - 9 Villa Volta
 - 10 Kinderwonder
 - 11 Valk van Laaf (Monorail)
 - 12 Aankomst Plein (Carrusela)
 - 13 Shering Museum
- SOUVENIRWINKELS**
- 101 In den Ouden Manneker
 - 102 De Gulden Gaarde
 - 103 Loetijk

REIZENLIJK

- 14 Kinderwonder
 - 15 Halve Maan
 - 16 De Oude Tuffelbaas
 - 17 Puffin Marina
 - 18 Sprookjesbos
 - 19 Pylon
 - 20 De Vliegende Hollander
 - 21 Jans en de Draak
 - 22 Barro Linn
- SOUVENIRWINKELS**
- 101 Crane Gallery

ANDERLIJK

- 23 Panofestrom
 - 24 Sprookjesbos
 - 25 Pirata
 - 26 Rids
 - 27 Fata Morgana
- SOUVENIRWINKELS**
- 101 Panda
 - 102 De Bataaf

FANTASIERLIJK

- 28 Carnaval Festival
 - 29 Joke en Jeroen
 - 30 Monument Carrusela
 - 31 Vogel Rok
 - 32 Avonturen Doolhof
 - 33 Kloostertol
 - 34 Goudfontein
 - 35 Poelste
- SOUVENIRWINKELS**
- 101 Jokes Wereld

ANDERLIJK

- 36 Pardoes en Pandjo
 - 37 Sprookjesbos
 - 38 Eroling-bewoners
 - 39 Aquarius
- SOUVENIRWINKELS**
- 101 Erolingen

Shows en Live Entertainment
 Voor spellengedruide en -toeken, download de Efteling app of kijk op de website en showtijdschema's.

Bel in noodgevallen: +31 (0) 416 288 119

Efteling

Parkeerpromenade, ingang en Sprookjesbos

Ruigrijk en Fantasierijk

Anderrijk

Legenda

MARERIJK

1 Sprookjesbos
Droomtoer
1029 Het Kabouterdorp
1029 De zes Dierenen (Langnek)
1029 Roodkapje
1029 Pusskitten
1029 De rode Schoenies
1029 De Trollenkoning
1029 Het stoupe Prinsesje (Grenslandse Papagaai)
1029 Papezoje
1029 De kleine Zeemeermin
1029 De Draak
1029 De Wolf en de zeven Getjes
1029 Hans en Grietje
1029 Vrouw Holle
1029 Kleine Boedskap

2 Sprookjesboom Show
Openluchtvoorstelling met Sprookjesboewoners.

3 De Sprookjessprokelaar
Ontmoeting met de Sprookjessprokelaar.

4 Diorama
Miniatuurwereld.

5 Stoomcarrousel
Carrousel.

6 Stoomtrein
Treinreis door de Efteling in een echte stoomtrein.

7 Droomvlucht
Zweefvlucht door een droomwereld.

8 Parkshow Reveleijn
Parkshow met stunts en paarden.
Gratis showtickets via ticketautomaat verplicht.
Deze show bevat effecten/elementen die als spannend kunnen worden ervaren.

9 Villa Volta
Verloofd huis.

10 Kindervreugd
Nostalgieke speelruimte.

11 Volk van Laaf (Monorail)
Dorp van de Laven.

12 Anton Pieck Plein (Carrouzels)
Diverse draaimolens.

13 Efteling Museum **VERNIERD**
De geschiedenis van de Efteling.

— SOUVENIRWINKELS —

131 In den Ouden Marskramer
Verschillende souvenirs van onder andere Anton Pieck en Sprookjesboom.

137 De Gulden Gaarde
Een winkel vol elfjes, accessoires en vele andere souvenirs.

131 Loetiek
Aantrekkelijk geprijsde souvenirs en Efteling pins.

RUIGRIJK

41 Kinderspoor
Treinreuntes.

42 Halve Maen
Schipshommel.

43 De Oude Tufferbaan
Oudtimmerbaan.

44 Polka Marina
Boogjesmolens.

45 Stoomtrein
Treinreis door de Efteling in een echte stoomtrein.

46 Python
Slangen achtbaan met loopings.

47 De Vliegende Hollander
Mysterieuze waterschuitbaan met splash.

48 Joris en de Draak
Houten roesachtbaan.

49 Baron 1898
Dive coaster.

— SOUVENIRWINKELS —

138 Game Gallery
Speel de leukste spellen of laat je fotograferen in een wonderlijke Efteling-omgeving bij Plaatsjesmakers (nieuwsstandje).

ANDERRIJK

62 PandaDroom
3D-film over de natuur.

63 Spookslot
Spookhuis.

64 Piraña
Wildwaterbaan.

65 Bob
Bobbaalbaan.

66 Fata Morgana
Bootocht langs Oosterse tafereelen.

— SOUVENIRWINKELS —

138 Panda
Met je aankoop steun je het Wereld Natuur Fonds.

138 De Bazaar
1001 souvenirs in oosterse kleuren.

FANTASIERIJK

REIZENRIJK

42 Carnaval Festival
Reis om de wereld in 8 minuten.

43 Jokie en Jet
Ontmoeting met Jokie en zijn vriendinnetje Jet.

44 Monsieur Cannibale
Draaisel kooptoppen.

45 Vogel Rok
Achtbaan in het dooske.

46 Avonturen Doolhof
Kinderdoolhof.

47 Kleuterhof
Speelplek volge met de allerleuksten.

48 Gondolletta
Bootocht.

49 Pagode
Vliegende Thaise tempel met fenomenaal uitzicht.

— SOUVENIRWINKELS —

138 Jokies Wereld
Souvenirs van Jokie en Jet en andere Efteling-bezoekers.

FANTASIERIJK

81 Pardoes en Pardijn
Ontmoeting met Pardoes de 'loverman' en Prinses Pardijn.

82 Symbolica **NIET NIUW**
Een wonderlijk bezoek aan het Paleis der Fantasie.
Gratis tickets voor bezoekers met een beperking via ticketautomaat verplicht.

83 Efteling-bezoekers
Ontmoet hier elke dag jouw favoriete Efteling-bezoekers.

84 Aquanura
Sensationele watershow op muziek.
NIET NIUW - Beste plek om Aquanura te bekijken.

— SOUVENIRWINKELS —

138 Eftelingen
De leukste Efteling-binnenringetjes.

++ Shows en Live Entertainment ++
Voor speeldagen en -tijden: download de Efteling-app of kijk op de wacht- en showtijdsborden.

Bel in noodgevallen: +31 (0) 416 288 112

1 Informatie/parkplattegrond

2 Toiletten

3 Restaurants

4 Souvenirs

5 Souvenirs Express ophaalpunt

6 Ganderobe

7 Huisdierencentraal

8 Ruim- en heilzamen
Geweldige speelplek bij de Efteling-punt van Dierpark de Oost (Piragrijg Plein).

9 Rolstoelverhuur

10 Wandebragenverhuur

11 Geldautomaat

12 Ticketautomaat Reveleijn

13 Rolstoelplaatsen

14 Vertaalkaartjes aanwezig

15 Voorzieningen voor slechthorenden

16 Locatie met WiFi

17 Fietsenstalling

18 Single-rider wachtrij
Wanneer je alleen bent, kun je aansluiten in deze wachtrij. Als je lege plaatsen beschikbaar zijn, worden deze met bezoekers uit de Single-rider wachtrij opgevuld.

19 Attractie met babywiel
Een ouder duikt aan in de wachtrij en de ander met baby wacht met bij de uitgang van de attractie. Wanneer de ouder de attractie heeft verlaten, neemt deze de baby over. De andere ouder kan dan van de uitgang de attractie bezoeken.

20 Parkkeerpplaats

21 EHBO-punt

22 Automatische externe defilillator

23 Niet toegankelijk voor bezoekers met een handicap

24 Minimale lengte 110 cm

25 Minimale lengte 120 cm

26 Minimale lengte 140 cm

27 Geschikt voor de allerleuksten

28 Geschikt voor de hele familie

29 Geschikt voor waaghallen

Bijlage 3: Bladmuziek van ‘Prologue’ uit *Hook* (1991), gecomponeerd door John Williams

Bron:

John Williams, “Prologue,” in *Highlights from Hook*, gearrangeerd door Hans van der Heide (Wormerveer: Molenaar Edition BV): 3-9, http://www.molenaar.com/files/pdf/01231007_mini_score.pdf.

FULL SCORE C

HIGHLIGHTS FROM HOOK

J. Williams
Arr. H.v.d.Heide

ALLEGRO VIVO = 120

A

Procoho

Flute

Oboe

Bassoon

Es Clar.

Bes Clar.1

Bes Clar.2

Bes Clar.3

Alto Clar.

Bass Clar.

Alto sax 1,2

Tenor Sax.

Bar.Sax

Horn 1,3

Horn 2,4

Trumpet 1

Trumpet 2

Trumpet 3

Trombone 1

Trombone 2

Trombone 3

Baritone C

Bass Tube C

Trumpet

Perc.1
windchimes

Perc.2

Mallets
glockenspiel

9 10 11 12 13 14 15 16

Piccolo

Flute

Oboe

Bassoon

Es Clar.

Bes Clar.1

Bes Clar.2

Bes Clar.3

Alto Clar.

Bass Clar.

Alto sax 1,2

Tenor Sax

Bar.Sax

Horn.1,3

Horn.2,4

Trumpet 1

Trumpet 2

Trumpet 3

Trombone 1

Trombone 2

Trombone 3

Baritone C

Bass Tube C

Timpani

Perc.1

Perc.2

Mallets

f *cresc.*

Mini Score - Mini Score - Mini Score - Mini Score - Mini Score

Mini Score

- 2 -

17 18 19 20 21 22 23 24

Procolo
Flute
Oboe
Bassoon
E♭ Clar.
B♭ Clar.1
B♭ Clar.2
B♭ Clar.3
A♭ Clar.
Bass Clar.
Alto Sax 1,2
Tenor Sax
Bar. Sax
Horn 1,3
Horn 2,4
Trumpet 1
Trumpet 2
Trumpet 3
Trombone 1
Trombone 2
Trombone 3
Baritone C
Bass Tube C
Tampani
Perc.1
Perc.2
Mallets

Mini Score - Mini Score - Mini Score - Mini Score - Mini Score

25 26 27 28 29 30 31

Piccolo

Flute

Oboe

Bassoon

Es Clar.

Bes Clar.1

Bes Clar.2

Bes Clar.3

Alto Clar.

Bass Clar.

Alto Sax 1,2

Tenor Sax

Bar.Sax

Horn 1,3

Horn 2,4

Trumpet 1

Trumpet 2

Trumpet 3

Trombone 1

Trombone 2

Trombone 3

Baritone C

Bass Tube C

Timpani

Perc.1

Perc.2

Mallets

Mini Score - Mini Score - Mini Score - Mini Score - Mini Score - Mini Score

B

32 33 34 35 36 37 38

Procolo
Flute
Oboe
Bassoon
Es Clar.
Bee Clar.1
Bee Clar.2
Bee Clar.3
Alto Clar.
Bass Clar.
Alto Sax 1,2
Tenor Sax
Bar. Sax
Horn 1,3
Horn 2,4
Trumpet 1
Trumpet 2
Trumpet 3
Trombone 1
Trombone 2
Trombone 3
Baritone C
Bass Tube C
Timpani
Perc.1
Perc.2
Mallets

Mini Score - Mini Score - Mini Score - Mini Score - Mini Score

39 40 41 42 43 44 45 46

Piccolo
Flute
Oboe
Bassoon
Es Clar.
Bass Clar. 1
Bass Clar. 2
Bass Clar. 3
Alto Clar.
Bass Clar.
Alto Sax 1,2
molto marcato
Tenor Sax
molto marcato
Bar. Sax
molto marcato
Horn 1,3
molto marcato
Horn 2,4
molto marcato
Trumpet 1
molto marcato
Trumpet 2
molto marcato
Trumpet 3
molto marcato
Trombone 1
molto marcato
Trombone 2
molto marcato
Trombone 3
molto marcato
Baritone C
Bass Tube C
Timpani
Perc. 1
Perc. 2
susp cymbal
soft sucks *molto*
Mallets

Score - Mini Score

Mini Score

Score - Mini Score

47 48 49 50 51 52 53 54 **C**

Piccolo
Flute
Oboe
Bassoon
E♭ Clar.
B♭ Clar. 1
B♭ Clar. 2
B♭ Clar. 3
A♭ Clar.
Bass Clar.
Alto Sax 1,2
Tenor Sax
Bar. Sax
Horn 1,3
Horn 2,4
Trumpet 1
Trumpet 2
Trumpet 3
Trombone 1
Trombone 2
Trombone 3
Baritone C
Bass Tube C
Timpani
Perc. 1
Perc. 2 (susp cymbal, soft sticks, mallets)
Mallets

